

AGNIESZKA CHRISIDU-BUDNIK

ORCID: 0000-0001-7775-241X

Uniwersytet Wrocławski

agnieszka.chrisidu-budnik@uwr.edu.pl

Powstanie i upadek junty wojskowej czarnych pułkowników w Grecji 1967–1974

Słowa kluczowe: reżim, dyktatura, zamach stanu

THE RISE AND FALL OF THE BLACK COLONELS' JUNTA IN GREECE 1967–1974

Abstract

The purpose of this paper is to present the three phases that made up the seven-year rule of the military regime in Greece, known as the Black Colonels Junta. An attempt has been made to demonstrate the specifics of the regime's actions undertaken within each phase. Particular attention has been given to phase two, in which an attempt has been made to show the mechanisms of the oppressive actions taken against Greek society.

Keywords: regime, dictatorship, coup d'état

Wstęp

Okoliczności, w jakich dokonał się wojskowy zamach stanu, nie sposób wyjaśnić w oderwaniu od wojny domowej, która przetoczyła się przez Grecję w latach 1946–1949¹. Grecja była politycznie rozbita i wyniszczona przez hitlerowską okupację. Amerykanie i Brytyjczycy nie chcieli, by kraj dostał się w strefę wpły-

¹ Zob. A. Chrisidu-Budnik, *Z problematyki emigracji z Grecji do Polski Ludowej*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 43, 2021, nr 4, s. 291 n.

wów radzieckich. Popierali więc siły prawicowe przeciw republikańskiej (złożonej z wielu grup, nie tylko komunistycznych) partyzantce ELAS. W 1946 roku konserwatywny rząd — wspierany przez USA i Wielką Brytanię — przywrócił w Grecji monarchię. Wśród kadr wojska i policji, które podlegały rządowi, znaleźli się hitlerowscy kolaboranci służący w tak zwanych Batalionach Bezpieczeństwa, które już podczas wojny zwalczały lewicowe siły ELAS. W Grecji wybuchła wojna domowa między zwolennikami republiki i lewicy a zwolennikami monarchii i prawicy, która zakończyła się zwycięstwem sił rządowych. Zakończenie w 1949 roku konfliktu nie zmniejszyło dynamiki politycznych podziałów i sporów między lewicą a prawicą. Obawy przed możliwym zwycięstwem lewicy w nadchodzących wyborach parlamentarnych zaplanowanych na maj 1967 roku i związana z potencjalnym zwycięstwem niepewność, że lewica może doprowadzić do wyjścia Grecji z NATO i dążyć do zmiany ustroju, stały się bezpośrednią przyczyną podjęcia decyzji o zamachu stanu, który doprowadził do przejścia władzy w Grecji przez reżim wojskowy, często określany mianem junty czarnych pułkowników. Celem artykułu jest ukazanie trzech faz, które ukonstytuowały dynamikę reżimu wojskowego.

Faza pierwsza (kwiecień–grudzień 1967 roku). Zamach stanu i dejurydyzacja

Zamach stanu, do którego doszło 21 kwietnia 1967 roku w Atenach, był początkiem ustanowienia dyktatury wojskowej w Grecji. Operacja oparta została na tajnym planie NATO o kryptonimie „Prometheus”, przygotowanym na wypadek potencjalnej próby przewrotu komunistycznego. Wykorzystanie planu umożliwiło sprawne i bezkrwawe przejście władzy². Na czele przewrotu wojskowego stanęli oficerowie: Jeorjos Papadopoulos, Nicholas Makarezos, Stylianos Pattas³. W przewrocie brało udział 3 tys. wojskowych i wykorzystano 150 czołgów, zajęcie strategicznych punktów w mieście (w tym otoczenie rezydencji króla, siedziby parlamentu) zajęło około trzech godzin. Przez sześć dni nie było wiadomo, kto stoi za puczem⁴. W atmosferze politycznej enigmatyczności dokonano aresztowań premiera Panagitisa Kanellopulosa, Jeorjosa i Andreasa Papandreou oraz

² C. Arvanitopoulos, *The rise and fall of the Greek military regime: 1967–1974*, „Journal of Modern Hellenism” 1991, nr 8, s. 99.

³ Przywódcami przewrotu wojskowego byli mało znani oficerowie bez politycznego doświadczenia. Elementem, który spajał oficerów, była proveniencja społeczna i zawodowa. Mieli agrarne korzenie, ich zapatrywania na kwestie społeczno-obyczajowe charakteryzowała radykalna zachowawczość, wstąpienie do armii i ukończenie przez niemal wszystkich Akademii Wojskowej podyktowane było chęcią uzyskania awansu społecznego i zdobycia bezpieczeństwa materialnego. Zob. R. McDonald, *A Profile of the Greek junta*, „The World Today” 1972, nr 5, s. 230.

⁴ Por. J. Bonarek *et al.*, *Historia Grecji*, Kraków 2005, s. 616.

kilkuset czołowych polityków związanych przede wszystkim z wenizelizmem⁵. W czasie sześciodniowego okresu obaw i niepewności wojskowi podjęli pierwsze działania do legitymizacji swojej władzy. Odwołując się do Konstytucji Grecji z 1952 roku, stanowiącej, że podczas zagrożenia bezpieczeństwa narodowego rząd może zlecić królowi zawieszenie swobód obywatelskich, wprowadzenie cenzury prewencyjnej, delegalizację partii politycznych i wprowadzenie stanu wojennego, wojskowi *de facto* wymusili na królu Konstantynie II podpisanie dekretu przekazującego im władzę i wprowadzającego stan wojenny⁶. W oficjalnym wystąpieniu król nigdy nie poparł wojskowych — jego milczenie stało się przyczyną błyskawicznej degradacji znaczenia instytucji monarchii w Grecji. Dekrety stały się podstawą utworzenia fasadowego, to znaczy pozornie cywilnego, rządu, na którego czele stanął Konstandinos Kollias, rzeczywistą władzę zaś sprawował minister spraw wewnętrznych Pattakos, tekę ministra gospodarki objął natomiast Makarezos. W istocie obecność cywilnych ministrów w rządzie kamuflowała realną kontrolę każdego ministerstwa przez wojskowych członków junty. Dekrety stały się zarazem podstawą uruchomienia fali represji: w pierwszych dniach po zamachu stanu wojsko w porozumieniu z policją zatrzymało ponad 10 tys. obywateli, osadzając ich w tak zwanych ośrodkach prewencyjnych. Uruchomiono mechanizmy przemocy, stosowano brutalne przesłuchania, inwigilację, masowe podsłuchy z zastosowaniem dostępnej wówczas technologii. Społeczeństwo zastraszano groźbą użycia przemocy fizycznej, wykluczeniem z rynku pracy lub utratą praw nabytych (renta, emerytura)⁷. W Grecji nastąpił rozkład systemu prawnego — dejurydyzacja — prawo podporządkowano celom politycznym służącym zwalczaniu tak zwanych wrogów⁸. Aparatem represji kierował Dimitrios Joannidis, który stanął na czele greckiej policji politycznej.

Konstantyn II, który w kwietniu nie znalazł w sobie wystarczającej determinacji, by przeciwstawić się działaniom wojskowych, podjął decyzję o dokonaniu kontrprzewrotu w grudniu 1967 roku i opuścił Ateny. Monarcha 13 grudnia wyładował w północnej Grecji, w mieście Kawala, i ogłosił tam mobilizację ciągłą

⁵ Wenizelizm był ruchem politycznym w Grecji od początku XX w. do lat siedemdziesiątych XX w. Nazwa wywodzi się od nazwiska greckiego premiera Elefthériosa Venizélosa, uważanego za „założyciela nowoczesnej Grecji”. Wenizelizm zasadzał się na czterech filarach: idei republikanizmu, wizji Wielkiej Idei (*Megali Idea*), zakładającej m.in. przyłączenie Cypru, sojuszu militarnym i gospodarczym z Zachodem, protekcyjnym w polityce gospodarczej. Zob. S.G. Ploumidis, *Reorganizacja parlamentaryzmu greckiego po 1911 roku*, „Przegląd Sejmowy” 2019, nr 1, s. 211 n.

⁶ W literaturze przedmiotu spotkać można opinię, że król Konstantyn II odmówił podpisania dekretów umożliwiających przejęcie władzy przez puczystów i wówczas jego podpisy zostały sfałszowane, a obywatele otrzymali informację, że król poparł zamach stanu. Zob. R. McDonald, *A profile of the Greek junta*, s. 232.

⁷ Por. D. Asimakoulas, *Translating “self” and “others”: Waves of protest under the Greek Junta*, „A Journal of History, Politics and Culture” 2009, nr 1, s. 28.

⁸ Por. B. Chrzanowski, *O życiu politycznym: nienawiść i uprzedzenia*, „Studia Gdańskie. Wi-zje i Rzeczywistość” 2014, nr 11, s. 90.

wiernej mu generalicji, sił powietrznych i marynarki wojennej. Jednak bunt średniej rangi oficerów, którzy aresztowali generałów i przejęli dowodzenie nad wojskiem, udaremnił próbę obalenia wojskowej dyktatury. Konstantyn II wraz z rodziną, dworem oraz premierem Kolliasem opuścił Grecję i udał się do Rzymu⁹. Konsekwencją porzucenia kraju przez monarchę i premiera była rezygnacja z atrapy rządów cywilnych. Na czele rządu stanął pułkownik Papadopoulos, a regentem został generał Jeorjos Zoitakis.

Faza druga (styczeń 1968–listopad 1973). Legitymizacja i protesty

Wojskowi zdawali sobie sprawę, że ich pozycja i wpływ nowej zależy od treści legitymizacji nowej władzy. Wśród różnych typów legitymizacji istotne znaczenie ma legitymizacja w wymiarze empirycznym i normatywnym. Legitymizacja empiryczna uzasadnia i potwierdza społeczną akceptację konkretnej władzy państwowej. Władza autorytarna, totalitarna, dyktatorska, nie dysponując takim społecznym uznaniem, musi je stworzyć, uwiarygodnić i uzasadnić, nader często wspierając się historią, tradycją, ideologiami i przymusem. Wyznaczenie przez regenta premierem Papadopoulosa w sposób wyraźny zintensyfikowało procesy legitymizacji empirycznej, której pierwsze przejawy dostrzec można było już w czerwcu 1967 roku. Legitymizacja empiryczna została oparta na dwóch filarach. Pierwszym była religia, a w jej ramach próby uruchomienia zbiorowych resentymentów nacjonalistycznych. Pułkownicy w szczególności kładli nacisk na kultywowanie tradycji greckiego kościoła prawosławnego z jego wizją „trzeciej cywilizacji greckiej” (dwie poprzednie to grecka cywilizacja klasyczna i bizantyjska)¹⁰. Nacjonalizm i szowinizm stały się charakterystycznym zasobem ideologii reżimu¹¹. Niedorzeczna narracja znalazła swój refleks w obszarze edukacji i w sferze obyczajowej. Wprowadzona w 1964 roku przez rząd Jeorjosa

⁹ Przebywający na uchodźstwie król początkowo dystansował się od pułkowników, ale nowe, odtajnione w 2006 r. dokumenty wskazują, że chciał porozumieć się z premierem Papadopoulosem i wrócić do kraju pod pewnymi warunkami. Z dokumentów tych wynika, że zaakceptował zmiany konstytucji z 1968 r. i uznał jej ramy za zadowalające dla obywateli, mimo że wprowadzały one totalitarny ustrój państwa.

¹⁰ T. Theodoracopulos, *The Greek Upheaval: Kings, demagogues, and bayonets*, London 1976, s. 178.

¹¹ W marcu 1968 r. Papadopoulos, przemawiając do studentów na Uniwersytecie Arystotelesa w Salonikach, mówił: „Dziedzictwo i tradycja spowodowały, że jesteśmy narodem wybranym, który oświecił ludzkość cudami najdoskonalszej cywilizacji [...]. Nasze pochodzenie rasowe, świadomość narodowa, chrześcijańska treść naszej wiary, to dyptyk, który bogactwem wiedzy, tradycji i historii stanowi ideał dla naszego Narodu. Ideał, do którego musimy powrócić. Musimy ponownie stać się chrześcijańskimi Hellenami”. Cyt. za: R. Beaton, *Greece: Biography of Modern Nation*, London 2019, s. 332.

Papandreou reforma szkolnictwa została zlikwidowana. W szkołach zwiększono liczbę godzin lekcji religii, wprowadzono obowiązek dotyczący uczniów i nauczycieli uczęszczania do w niedzielę do cerkwi¹². Od wychowania przed-szkolnego po edukację uniwersytecką narzucono podstawę programową uznaną za odpowiednią dla chrześcijańskich Greków. Z ówczesnego kanonu lektur oraz repertuaru teatrów usunięto, mimo deklarowanego przez pułkowników przywiązania do antyku, dzieła Sofoklesa, Arystofanesa, Szekspira¹³. W okresie rządu czarnych pułkowników zatrzymano reformę języka greckiego — utrzymano i propagowano sztuczny system językowy zwany katharevousa, który uznano za fundament narodu greckiego i przeciwstawiano go językowi demotycznemu, zrozumiałemu dla wszystkich obywateli¹⁴. Wprowadzony także został ścisły nadzór nad kulturą i zapleczem intelektualnym. Represje objęły między innymi kompozytora Mikisa Theodorakisa, aktorkę i przyszłą polityk Melinę Mercouri — przypisywano jej autorstwo określenia „junta czarnych pułkowników” i pozbawiono obywatelstwa greckiego, a także dziennikarkę Helen Vlachos, która wkrótce po zamachu kwietniowym, w proteście przeciwko dyktaturze, zamknęła należącą do jej rodziny największą ogólnogrecką gazetę „Kathimerini”. Junta przejęła bezpośrednią kontrolę nad radiem, kinem i telewizją, które stały się kanałami propagandy. Płeć stała się podstawą przypisywania zdań społecznych kobietom i wyznaczania im określonych ról społecznych. Konsekwentnie przypisywano kobietom odpowiedzialność za dom i wychowanie dzieci¹⁵. Wpływ na większą dietność starano się — nieskutecznie — uzyskać przez utrudnienie dostępu do antykoncepcji i delegalizację aborcji. Wprowadzono bodźce materialne mające zachęcać kobiety do zawierania małżeństw, które przyjęły postać specjalnego świadczenia finansowego, przyznawanego z tytułu zawarcia małżeństwa¹⁶.

¹² Zob. R.C. Petersen, *Greek schooling under the Junta, 1967–1974*, „Education Research and Perspectives” 1991, nr 1, s. 35 n.

¹³ W 1969 r. utworzono indeks publikacji zakazanych, który zawierał 760 pozycji autorów greckich i zagranicznych. W 1971 r. powstała równoległa lista obejmująca 124 monografie i 6 tytułów gazet. Pozycje, które zostały umieszczone na liście, nie wolno było czytać, wydawać ani wystawiać w teatrach ateńskich i salonickich. Ch.M. Woodhouse, *Rise and the Fall of the Colonels*, London 1985, s. 35.

¹⁴ Zob. K. Gortych, *Dyglosja w historii greckiego języka prawa*, „Investigationes Linguisticae” 16, 2008, s. 33 n.

¹⁵ K. Kornetis, *Children of Dictatorship*, New York 2015, s. 116.

¹⁶ Awersja do kwestii seksualności kobiet, podkreślanie znaczenia czystości, uległości, macierzyństwa i małżeństwa, mocno wpisywała się w religijną i narodową propagandę reżimu wojskowego. W ówczesnym dyskursie społecznym starano się zakorzenić swoistą dychotomię dziewica–nierzadnica, która jednocześnie stała się podstawą legitymizacji tortur wobec kobiet dystrybentek (nieczystych i wywrotowych). Por. D. Antoniou *et al.*, *Introduction: The Colonels' Dictatorship and Its Afterlives*, „Journal of Modern Greek Studies” 2017, nr 2, s. 289. Ten właśnie komponent reżimu junty wojskowej stał się kołem zamachowym prowadzonej na całym świecie, przez wspomnianą Melinę Mercouri, kampanii na rzecz usunięcia pułkowników.

Drugi filar legitymizacji empirycznej stanowiła swoista mistyfikacja władz junty, która wykorzystując dostępne kanały propagandy, starała się wykreować obraz własnego reżimu jako swoistego spadkobiercy i kontynuatora reżimu 4 sierpnia, wprowadzonego przez generała i późniejszego premiera Grecji Joanisa Metaksasa¹⁷. W istocie obydwie reżimy były zupełnie różne. Dokładne omówienie poruszonego zagadnienia bardzo przekraczałoby ramy niniejszego artykułu, dlatego w znacznym uproszczeniu ograniczam się do zasygnalizowania przynajmniej dwóch odrębności.

Zasadniczo odmienny był kontekst społeczny wprowadzenia reżimów. Reżim 21 kwietnia narzucony został zurbanizowanemu, dobrze wykształconemu w systemie edukacji publicznej w Grecji oraz za granicą społeczeństwu. Było to ponadto społeczeństwo w coraz mniejszym stopniu odizolowane w sensie kulturowym od cywilizacji zachodniej. Gwałtowny rozwój przemysłu turystycznego w Grecji, siła oddziaływania ówczesnych kontrkultur, emancypacja kobiet, ambitna kinematografia grecka w latach sześćdziesiątych XX wieku, długa tradycja parlamentaryzmu greckiego oraz prężnie funkcjonująca prasa są niepełną enumeracją czynników, które pozwoliły greckiemu społeczeństwu zrozumieć, że junta wojskowa nie wiąże się z rozwojem społeczno-gospodarczym, lecz stanowi anachronizm. Reżim 4 sierpnia narzucony został społeczeństwu agrarnemu, które cechował wysoki stopień analfabetyzmu. Implementacja reform społeczno-gospodarczych zainicjowanych przez premiera Metaksasa postrzegana była przez ówczesne mieszczaństwo jako istotna innowacja społeczna, a przez mieszkańców wsi — jako istotne polepszenie ich warunków życia¹⁸. Metaksas działał zawsze

¹⁷ Joanis Metaksas wywodził się z arystokratycznej rodziny, odebrał staranne wykształcenie wojskowe w Niemczech. Brał udział w kampanii tesalskiej w 1937 r., walcząc przeciwko tureckiej agresji. Był oddanym rojalistą, w okresie schizmy narodowej Metaksas bezwarunkowo popierał króla Konstantyna i jego proniemiecką politykę. Jako dowódca Sztabu Generalnego efektywnie zreorganizował armię grecką, co stało się decydującym czynnikiem w zwycięstwie Grecji w wojnach bałkańskich. Zdecydowanie sprzeciwiał się zaangażowaniu Grecji w pierwszą wojnę światową po stronie aliantów, słusznie obawiając się osłabienia kraju w potencjalnym konflikcie z Bułgarią. W sierpniu 1936 r., z pominięciem procedur parlamentarnych, utworzył rząd Ocalenia Narodowego i wprowadził elementy dyktatorskiej organizacji państwa, zwane reżimem 4 sierpnia, w tym dniu generał rozwiązał parlament. Metaksas w tym okresie uruchomił liczne reformy społeczno-gospodarcze: wprowadził minimum socjalne i podjął działania mające pomóc rolnikom wyjść z zadłużenia, uruchomił programy robót publicznych, które skutecznie stymulowały gospodarkę i doprowadziły do dynamicznego generowania miejsc pracy. Jako wytrawny strateg odparł włoską inwazję na Grecję podczas drugiej wojny światowej. To Metaksas był twórcą idei trzeciej cywilizacji Grecji — wolnej od rasizmu i antysemityzmu — nawiązującej do okresów, w których Grecja wydała swoje szczytowe osiągnięcia kulturowe, polityczne i naukowe. Karykaturalną formę tej idei starała się urzeczywistnić kilkadziesiąt lat później grecka junta wojskowa. W społeczeństwie greckim działalność polityczna Metaksasa jest do dzisiaj przedmiotem licznych kontrowersji, niewątpliwie jednak docenia się jego zdolności przywódcze i talenty wojskowe. Zmarł w Atenach w 1941 r. Zob. T. Czekalski, *Pogrobowcy wielkiej idei. Przemiany społeczne w Grecji w latach 1923–1941*, Kraków 2007.

¹⁸ Zob. V. Angelis, *Change and continuity: Comparing the Metaxas dictatorship and the Colonels' Junta in Greece*, „Mediterranean Quarterly” 2016, nr 3, s. 38 n.

w porozumieniu z królem Konstantynem I. Rozwiązanie w 1936 roku parlamentu i utworzenie rządu Ocalenia Narodowego zostało dokonane po uprzedniej aprobacie króla. W 1967 roku król Konstantyn II stał się mimowolnym uczestnikiem zamachu stanu, który jednak przeprowadzono bez wcześniejszych z nim konsultacji. Po wprowadzeniu reżimu 4 sierpnia armia zachowała lojalność wobec króla, który pozostał jej formalnym zwierzchnikiem. Reżim 21 kwietnia opierał się na oszustwie, którego dopuścili się pułkownicy wobec króla. Okłamano go w dniu zamachu stanu, kiedy w pałacu królewskim przedłożono monarsze dekret zawieszający konstytucję i delegalizujący partie polityczne. Pułkownicy nie dysponowali wówczas poparciem całej armii¹⁹. Wykrycie przez króla oszustwa stało się bezpośrednim impulsem do podjęcia decyzji o kontrprzewrocie w grudniu 1967 roku, który zakończył się niepowodzeniem i doprowadził do opuszczenia przezeń Grecji²⁰. Legitymizacja normatywna oparta została na zorganizowaniu we wrześniu 1968 roku referendum w sprawie zmian w konstytucji. Wprowadzone zmiany przyznawały wyjątkową pozycję armii, która uznana została za gwaranta niepodległości, a także przyznano jej główną rolę w utrzymywaniu ładu społecznego i politycznego w kraju. Prawa obywatelskie zostały ograniczone do minimum.

Pierwsze zorganizowane protesty przeciwko juncie wojskowej, podjęte przez studentów wydziału prawa uniwersytetu ateńskiego, odbyły się w marcu 1973 roku. W maju doszło do buntu żołnierzy na niszczycielu *Velos*, którego załoga uciekła do Włoch. Największy protest podjęli studenci politechniki ateńskiej, którzy zabarykadowali się w kampusie i przez radiostację nadawali komunikaty wzywające, zwłaszcza robotników, do przyłączenia się do walki z reżimem. W efekcie przez trzy dni — od 16 do 18 listopada — centrum Aten przekształciło się w pole bitwy. Studencki protest został stłumiony, według różnych szacunków zginęło co najmniej 25 osób, a ponad 2 tys. aresztowano. Listopadowy bunt okazał się punktem zwrotnym w nastawieniu społeczeństwa greckiego wobec reżimu wojskowego — do tej pory bierne — zaczęło manifestować swoją „niechęć”. Odpowiedzią na zmianę nastrojów społecznych było dokonanie w nocy z 23 na 24 listopada przewrotu wewnątrz reżimu. Papadopoulos został oskarżony o nieuzasadnioną liberalizację, która doprowadziła do wydarzeń ateńskich, i znalazł się w areszcie. Rzeczywistą władzę objął kierujący aparatem represji (ESA) generał Joannides²¹,

¹⁹ Zob. R. McDonald, *A profile of the Greek junta*, s. 231 n.

²⁰ Formalnie monarchia została zniesiona w drodze zorganizowanego i sfalszowanego przez Papadopoulosa referendum w 1973 r. Po upadku reżimu wojskowego i wygraniu wyborów przez partię *Nea Demokratia*, premier Konstandinos Karamanlis przywrócił konstytucję z 1952 r. Zgodnie z nią Grecja pozostawała monarchią konstytucyjną. Zainicjowane przez Karamanlisa procesy przywracania mechanizmów i instytucji demokratycznych objęły także rozpoznanie w grudniu 1974 r. ponownego referendum, którego wyniki ostatecznie zniosły monarchię i potwierdziły republikański ustrój kraju. Zob. D. Sieklucki, *System partyjny Grecji*, [w:] *Systemy partyjne państw Unii Europejskiej*, red. B. Kosowska-Gąstoł, Kraków 2010, s. 139 n.

²¹ Formalnie funkcję prezydenta powierzono Phaedonowi Gizikisowi, a premierem został Adamantios Androutsopoulos.

który próbując opanować narastający bunt w kraju, wprowadził stan wojenny, zastrzył cenzurę. Jednocześnie uznał, że jest to właściwy czas na ostateczne rozwiązanie kwestii Cypru²².

Faza trzecia (grudzień 1973–czerwiec 1974). Inwazja turecka na Cypr

Aby zademonstrować siłę i wzmocnić prestiż wewnątrz kraju, „nowy” reżim — odwołując się do idei *enosis* — postanowił zainstalować na Cyprze posłuszny sobie rząd marionetkowy²³. W 1974 roku Joannides podjął decyzję o zorganizowaniu zamachu stanu na Cyprze, którego celem było obalenie arcybiskupa Makariosa III. Zwierzchnik Cypryjskiego Kościoła Prawosławnego dążył do unii Cypru z Grecją, jednak ze względu na przejęcie władzy w Atenach przez reżim wojskowy, zawiesił realizację tych planów. Dokonanie zamachu stanu na Cyprze, zmuszenie Makariosa do ucieczki, ustanowienie rządu, na którego czele stanął Nikos Sampson, wywołało reakcję Turcji w postaci inwazji tureckiej na Cypr i doprowadziło do rzeczywistego podziału wyspy i powstania Tureckiej Republiki Cypru Północnego — uznawanej tylko przez Turcję i Republiki Cypryjskiej, która kontroluje południową część wyspy — uznawanej przez większość państw na świecie²⁴. Junta nie wytrzymała tej porażki. Grecy pułkownicy wycofali poparcie dla Joannidesa, prezydent Gizkis powołał tymczasowy rząd jedności narodowej. Pułkownicy oddali władzę latem 1974 roku. Na czele nowo powołanego rządu, zaprzysiężonego 24 lipca 1974 roku, stanął premier Karamanlis.

Zakończenie

Konsekwencją siedmioletnich rządów reżimu wojskowego była destabilizacja i podział społeczeństwa greckiego. Junta pogłębiła antagonizmy i konflikty między różnymi grupami społecznymi, politycznymi i etnicznymi w kraju. Stworzona atmosfera strachu, podejrzliwości, tortur, donosicielstwa unicestwiła i tak wątle jeszcze przed 1967 roku zaufanie w społeczeństwie. Długotrwałym refleksem tego deficytu są trudności w zbudowaniu kapitału społecznego. Zawłaszczanie władzy, klientelizm i korupcja utrudniły po wyborach w 1974 roku budowę

²² D. Asimakoulas, *Translating “self” and “others”*, s. 37.

²³ *Enosis*, określane także mianem Wielkiej Idei (*Megali Idea*), to ruch społeczny, którego nadrzędnym celem było dążenie do zjednoczenia z greckim państwem greckich społeczności przebywających poza Grecją. Przykładem *enosis* były działania Greków cypryjskich na rzecz zjednoczenia Cypru z Grecją. Zob. A. Adamczyk, *Cypr. Dzieje polityczne*, Warszawa 2002.

²⁴ W wyniku działań militarnych spośród 650 tys. ówczesnych mieszkańców wysp zginęło w ciągu miesiąca około 4 tys., w tym ponad 3 tys. Greków cypryjskich i około 800 Turków cypryjskich. Por. *ibidem*, s. 272.

nowoczesnej i sprawnej administracji publicznej. Reżim 24 kwietnia nie miał wizji i merytorycznych kompetencji do prowadzenia spraw państwa i gospodarki. Nie był w stanie przygotować planu reform społecznych, gospodarczych, które zoptymalizowałyby funkcjonowanie państwa i poprawiły sytuację ludności. Rządy czarnych pułkowników doprowadziły Grecję do izolacji i utraty prestiżu na arenie międzynarodowej. Rozliczenie z reżimem wojskowym rozpoczęło się już w 1974 roku i trwało do połowy lat osiemdziesiątych XX wieku. Główni przedstawiciele junty stanęli przed sądem w 1975 roku. Generał Joannidis otrzymał wyrok śmierci zamieniony na dożywocie (zmarł w więzieniu w 2010 roku). Podobny los spotkał obalonego wcześniej Papadopoulosa (zmarł w więzieniu w 1999 roku). Ponad 5 tys. oficerów i żołnierzy, którzy współpracowali z juntą, zostało usuniętych z armii lub zdegradowanych. Stworzono komisję prawdy i pojednania, której przedmiotem działalności było zbieranie i publikowanie świadectw ofiar dyktatury, dokumentowanie przypadków tortur, zabójstw i innych naruszeń praw człowieka.

Bibliografia

- Adamczyk A., *Cypr. Dzieje polityczne*, Warszawa 2002.
- Angelis V., *Change and continuity: Comparing the Metaxas Dictatorship and the Colonels' Junta in Greece*: „Mediterranean Quarterly” 2016, nr 3.
- Antoniou D., Kornetis K., Sichani A., Stefatos K., *Introduction: The Colonels' Dictatorship and Its Afterlives*, „Journal of Modern Greek Studies” 2017, nr 2.
- Arvanitopoulos C., *The rise and fall of the Greek military regime: 1967–1974*, „Journal of Modern Hellenism” 1991, nr 8.
- Asimakoulas D., *Translating “self” and “others”: Waves of protest under the Greek Junta*, „A Journal of History, Politics and Culture” 2009, nr 1.
- Beaton R., *Greece. Biography of Modern Nation*, London 2019.
- Bonarek J., Czekalski T., Sprawski S., Turlej S., *Historia Grecji*, Kraków 2005.
- Chrisidu-Budnik A., *Z problematyki emigracji z Grecji do Polski Ludowej*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 43, 2021, nr 4.
- Chrzanowski B., *O życiu politycznym: nienawiść i uprzedzenia*, „Studia Gdańskie. Wizje i Rzeczywistość” 2014, nr 11.
- Czekalski T., *Pogrobowcy wielkiej idei. Przemiany społeczne w Grecji w latach 1923–1941*, Kraków 2007.
- Gortych K., *Dyglosja w historii greckiego języka prawa*, „Investigationes Linguisticae” 16, 2008.
- Kornetis K., *Children of Dictatorship*, New York 2015.
- McDonald R., *A Profile of the Greek junta*, „The World Today” 1972, nr 5.
- Petersen R.C., *Greek schooling under the Junta, 1967–1974*, „Education Research and Perspectives” 1991, nr 1.
- Ploumidis S.G., *Reorganizacja parlamentaryzmu greckiego po 1911 roku*, „Przegląd Sejmowy” 2019, nr 1.
- Sieklucki D., *System partyjny Grecji*, [w:] *Systemy partyjne państw Unii Europejskiej*, red. B. Kosowska-Gąstoł, Kraków 2010.
- Theodoropoulos T., *The Greek Upheaval: Kings, Demagogues, and Bayonets*, London 1976.
- Woodhouse Ch.M., *Rise and the Fall of the Colonels*, London 1985.